

Sklavouriezh ha morianeta

Lankad 1 : sklavouriezh ha morianeta en Afrika en Henamzer hag er Grennamzer

A-bouez eo kregiñ gant istor koshañ ar sklavouriezh evit daou abeg : 1) diskouez d'ar skolidi o deus gouzañvet poblou Afrika prendenn ar sklavouriezh adalek an Henamzer ; 2) o lakaat da gompren nend eo ket etre ar 16^{vet} hag an 19^{vet} kantved eo ez eus bet eus ar sklavouriezh bepken bogen he deus graet he reuz a-viskoazh tre betek bremañ (Maoritania, Soudan...) ha da veizañ gwelloc'h perzhioù divoutin aozadur ar morianeta e-skend ar c'henverzh tric'hornel.

Adalek an deroù en deus « ar c'hevandir du » gouzañvet ar sklavouriezh evit abegoù armerzhel.

Bezañ zo eus ar sklavouriezh abaoe, da nebeutañ, an Henamzer uhelañ.

Faraoned Egipt a bourveze labourerion digoust e Nubia (bro dizalc'h er c'hreisteiz da Egipt hag en hanternoz da Soudan). Prizonidi graet da heul brezelioù e oant.

E Kreta, e Gres, e Roma, e Kartago e oa priziet-bras sklavourion Afrika

Adalek ar VI^{vet} kantved, trevadennoù arabek aodoù Afrika ar Reter a gas sklavourion war-du Bagdad, Persia hag er vro etre an Tigr hag an Eufrat (Mezopotamia) ma voent lakaet da c'hounit ar c'horz-sukr.

Adalek an X^{vet} kantved e reer anv eus tud du gwerzhet e Sina hag en Indez.

Kastiz ur brezel kollet a gas ur rouantelezh da reiñ un niver bennak a sklavourion. Daou rummad a gaver : ar sklavourion ti - servijourion - hag ar sklavourion maezioù - a labourer er parkeier. Ne oa ket dianav ar sklavouriezh en Europa an X^{vet} kantved : ar gorserion verber a rae bac'hidi ha mac'hiaded, pa na c'hallent ket tennañ dasprenoù bras a-walc'h, o gwerzhe evel sklavour. Darn eus ar vac'hidi, evit tremen hebiou da hevelep feud, a zinac'he o feiz hag a rae gouestl da vont a-du gant o skrapierion : *renavi* e oant.

Pa grogas an islam d'emledañ e voe astennet ar rouedadoù sklaveta : war stankaat ez eas an trafikerezh treuzsaharat, mistri warnañ tierned ar pezh a reer bremañ Maghreb (ar Gornôg) ha perzh ennañ ivez marc'hadourion Soudan, Mali, Ghana, a bae taosoù d'an holl dirioù a dreuzent. Gant ar moneiz gounezet diwar ar gwerzhañ sklavourion e c'halle an kez rouantelezhioù goprañ marc'hegerion o luoz a gouste ker, lakaomp.

Un armerzh skoret war ar sklavouriezh

Buan-tre e skor armerzh impalaeriezh abbasat (diwar anv e ziaezzer Abû al-Abbâs As-Saffah) Bagdad war ar sklavouriezh en askont d'ar preizhata a voe graet e-ser ar brezelioù ha da savidigezh ur vourc'hiz-elezh kêr pinvidik-tre. A-walc'h eo lenn an Un Nozvezh ha Mil, teskad kontadennoù persat o c'hoarvezout da vare ren ar c'halif Haroun al-Rachid (786-809), p'emañ an tiernac'h abbasat en e vog, evit e veizañ anat.

E *haremoù* ar c'halif ha pennadurezhioù Bagdad e paote merc'hed a Sirkasia, Georgia koulz ha merc'hed Etiopia. Evit ar sermoul ti pe al labour-douar ez implije sujidi ar c'halif sklavourion diniver deuet eus ar broioù slavat, Europa ar c'hreisteiz hag eus Afrika zu dreist-holl. Betek deroù an XX^{vet} kantved e c'houlenne an impalaeriezh ottoman, da druaj, sklavourion yaouank digant Roumania ha Bulgaria. Peurliesañ e veze spazhet ar wazed sklav evit n'o defe ket a ziskennidi.

Sklavourion 'zo zo bet implijet evel soudarded ha gwechoù 'zo evel pennoù luoz. Evel-henn e oa kont gant Nubiiz paket gant Egiptiz en henamzer endeo ; evel-henn e voe graet ivez gant an tiernac'hoù muzulmat, eus Maroko d'an Indez. A-wechoù e c'halle ar sklavourion-se pakañ dereoù ha kefridioù uhel-tre. Saviad Mamelouked Egipt - a rank Napoleon Bonaparte stourm outo e 1798 - eo.

Sklavourion wenn en islam

E 1627 e kas korserion verber Alje o lestraz betek Island ha dont a ra ganto en-dro 400 skraped.

Brasjediñ a reer ur million a dud bet skrapet en Europa ar Gornôg etre ar 16^{vet} hag an 18^{vet} kantved, da vare François 1^{añ}, Louis 14 ha Louis 15. Implijet e veze ar sklavourion-se, paotred anezho pergen, en

Sklavouriezh ha morianeta

orañjezegi, er mengleuzioù, er galeoù ha chanterioù Afrika an Hanternoz. Urzhioù kristen a lak da bal dastum moneiz da zasprenañ sklavourion (An Drindedidi (Urzh an Drinded Santel), gw. buhez Miguel de Cervantès, Visant a Baol...)

En Europa ar Reter hag er broioù balkaniat e skrap an Otomaned e keit-se 3 milion a sklaved.

Betek deroù an 19^{vet} kantved e tenn tierned aodoù norzh Afrika gounidoù bras eus ar morlaerezh o lakaat truajoù bras a sklavourion d'ar baramantourion en ur ziegeliñ dezho ne vo ket lakaet an arigrap war o bigi. E 1805 e kas ar c'hadoriad amerikan Thomas Jefferson ul lestraz a-enep da diern Tripoli d'e rediañ da baouez hevelep marc'hata. Gant tiern Aljeria e pado hevelep truajoù betek 1830.

Sklavourion zu en islam (dielloù 2 ha 3)

Kregiñ a ra ar morianeta en islam e 652, ugent vloaz goude marv Mahomed pa c'houlenn groñs ar penngadour Abdallah ben Sayd digant rouantelezh Nubia (Nubia c'hoazh !) - kristen d'ar mare-se - 360 sklavour ar bloaz evit tremen hebiou d'ur « brezel santel ». Ur feur-emglev (*bakht*) zo sinet etre an amir ha roue Nubia, Khalidurad.

Ne baouezo ket hevelep trafikerezh da baotaat. Muzulmiz ar wrimenn saharat (Peuled, Touareged, Touboued...) a dag kêriadenoù Bantoue dar c'hoadegi d'o skrapañ ha d'o gwerzhañ d'an impalaeriezh otoman pe da Varoko.

Gant an arbennigourion ez eo brasjedet an niver a Afrikaned bet sklavetaet gant Arabiz e-ser ar milved diwezhañ (eus ar 7^{vet} d'an 20^{vet} kantved) etre daouzek ha triwec'h million a dud. Heuliañ a ra an trafikerezh hentoù ar Sahara. Gwerzhañ a ra ar c'haravanennoù, e Tombouktou, lakaomp, kezeg, holen ha kenderc'hadoù a bep seurt. Ar bloaz war-lerc'h ez eont pelloc'h gant aour, olifant, koad ebena ha sklavourion betek Maroko, Aljeria, Egipt hag ar Reter-Kreiz. En 19^{vet} kantved e kresk ivez ar gwerzhañ sklaveta dre vor etre porzh Zanzibar hag aodoù ar Mor Ruz, Pleg-mor Persia hag an Indez.

Ur gwir brendenn eo planedenn ar wazed hag ar baotred bet skrapet evel-henn rak goude bout treuzet ar gouelec'h e vezent spazhet ent-reizhiadek a-raok bout gwerzhet war ar marc'hadoù (o kas un darn vras anezho d'ar marv ivez). « *D'ur gouennlazh e c'haller keñveriañ istor glac'harus hangasadegoù Afrikiñ da diriegezhioù an Islam. Ne oa ket bevennet an keñ hangasadegoù da lamadur ar frankiñ ha d'al labour ret hepken. Ur wir embregadenn steuñvennet e voe - ha war ur skeul vras - a c'hallfed lakaat da 'steuzidigezh ur genel dre spazhadur' » a skriv an armerzhour senegalat Tidiane N'Diaye (*sl. levrinnadurezh*).*

Mammennoù ha daveennoù

Chebel Malek, *L'esclavage en terre d'islam, un tabou bien gardé*, Fayard, 2007

N'Diaye Tidiane, *Étude de la traite négrière arabo-musulmane*, Cultures Sud, n° 169, avril-juin 2008

N'Diaye Tidiane, <http://africultures.com/le-crime-des-pays-arabo-musulmans-envers-lafrique-noire-11158/>

<https://books.google.fr/books?id=5LLDqcxat8C&pg=PA613&lpg=PA613&dq=M%C3%A9chant+vieillard,+je+donnerai+mon+esclave+%C3%A0+un+juif,+plut%C3%B4t+que+de+la+vendre&source=bl&ots=jrYcn4-Fbf&sig=5nnesEuPyM0fKSLmrqStypeMSw&hl=en&sa=X&ved=0ahUKFwi066TO0cbSAhXF7hoKHfsECV0Q6AEIIDAB#v=onepage&q=M%C3%A9chant%20vieillard%2C%20je%20donnerai%20mon%20esclave%20C3%A0%20un%20juif%2C%20plut%C3%B4t%20que%20de%20la%20vendre&f=false>

https://www.herodote.net/histoire/synthese.php?ID=10&ID_dossier=123

https://www.herodote.net/histoire/synthese.php?ID=12&ID_dossier=123

https://www.herodote.net/Des_origines_au_XXe_siecle-synthese-13.php

https://fr.wikipedia.org/wiki/Traite_arabe#/media/File:Traite_musulmane_medievale.svg

Lankad 2 : ar c'henwerzh tric'hornel

Goulenn gant ar skolidi kemer kartenn an diell (pajenn 2) o dielloù AN DIZOLOADENNOÙ HA KAVADENNOÙ BRAS

A-raok dizoloadenn Amerika e voe Portugaliz ar re gentañ oc'h ober sklavourion war aodoù Afrika a grogent da hedañ. Un aotre o doa goulennet ar roue Alfonso V ha ar priñs Herri ouzh ar pab Nikolaz V (1454). Ar sklavourion gentañ-se (war-dro 700 pe 800 bep bloaz) a veze kaset eus ar gwerzhvaou nevez digoret ganto e perzhier Afrika da Bortugal da labourat o douaroù.

Reiñ d'ar skolidi an diell 4

Adalek kavadenenn Amerika gant rouantelezh Spagn avat e c'houlenn o zrevadennoù muioc'h-mui a dud labour da labourat an douaroù. Da gentañ e oa bet implijet indianed Amerika d'ober. An darn vrasañ anezho a varvas avat en abeg d'al labour goulennet re start, d'al lazhadegoù ha d'ar c'hleñvedoù nevez evito deuet gant Europiz. Karl V, impalaer Germania ha roue Spagn (1500-1558), a grog da hangas poblañsoù eus Afrika da Amerika, pa gav d'an dud e c'houzañvont gwelloc'h al labourioù tenn. N'eo ket ar Stad avat a ra war-dro an dezougen met fiziet eo e kompagnunezhioù nevez a sin kevratoù gant ar roue, da gas el lec'h-mañ-lec'h an dud labour yac'h a zo ezhomm. Ur c'henwerzh eo endeo etre ar Stad, ar c'hompagnunezhioù hag an drevadennerion. Etre 1550 ha 1560 e oa 4 500 morian (= tud du, diwar latin *mauri*, anvad muzulmiz Afrika da gentañ) a veze kaset da Amerika met 40 700 e dibenn ar c'hantved. Adalek 1540 e krogas Portugal an hevelep trafikerezh o kas 400 morian da Vrazil. E dibenn ar XV^{vet} kantved e vo hangaset 1 500 anezho bep bloaz. Ha da heul en em lakaas holl riezioù Europa d'ober : Izelvroioù da gentañ, Breizh-Veur, Bro-C'hall, Denmark.

Adalek ar XVI^{vet} ha XVII^{vet} kantved ez eo pinvidigezhioù kentañ ar Stadoù an aour hag an arc'hant. Ret eo da Stadoù Europa diorren ar c'henwerzh diavaez eta. Digeriñ a reont neuze gwerzhvaou en o zrevadennoù (Afrika, India, Amerika). Ha seul vuioch a drevadennoù o deus seul welloc'h. Gant Spagniz ez eus kavadenenn kalz a aour en Amerika ar C'hreiz hag Amerika ar C'hreisteiz. En abed da gement-se eo o deus kroget ergerzhout er broioù-se, o zrevadeniñ ha chom enno, en abeg da gement-se ivez ez eus bet brezelioù etre Stadoù Europa. Ar c'hompagnunezhioù a gas morianed eus Afrika da Amerika, kentoc'h eget koll arc'hant en ur zistreiñ da Europa goulo o stradoù a grog d'ober ar c'henwerzh etre Amerika hag Europa ivez. Ar metaloù prizius deuet eus Amerika zo div vammenn dezho : an arigrap hag ar mengleuzioù.

Eus Afrika ez eus bet kaset ar c'horz-sukr da c'hounit en Amerika. (Gounezet e oa ar c'horz-sukr e Mezopotamia (Bagdad) endeo hag implijet e veze eno sklavourion zu d'o gounit.) Met en Amerika e tizoloas Europiz gounezadoù (kenderc'hadoù an douar) dianav dezho : tomatez, maiz, kakao, avaloù douar, butun (dizoloet gant Jakez Karter)...

Tamm ha tamm e teu ar gounezadoù-se da vout enporzhnet ha lakaet e-barzh meuzioù Europiz. E deroù an trevadennoù e oa ar gounezadoù 20 % eus pezh a enporzhe Europiz eus Amerika.

- 1) Da gentañ, e loc'he al listri eus broioù Europa. Karget e oant gant kenderc'hadoù, armoù, gwiadoù, alkol, ha kinkailhez.
- 2) Da eil, e veze kaset ar c'henderc'hadoù-se war aodoù Afrika. E bourzh al listri e rae ar genwerzhourion o marc'had : eskemm a reont o marc'hadourezhioù a-enep da sklavourion. Rouaned Afrika ha marc'hadourion sklavourion Afrika eo o gwerzh dezho.
- 3) Da drede, e loc'h al listri eus aodoù Afrika. Karget int an dro-mañ a sklavourion vorian - komz a raed neuze a « koad ebena », dre zic'harvaat) - ha mont a reont war-du trevadennoù Amerika.
- 4) Da bevare, pand erruont en Amerika ez eskemmont o sklavourion a-enep da genderc'hadoù an trevadennoù (rom, sukr, butun, gounezadoù ha mataloù prizius...)
- 5) Da ziwedhañ, pand erruont eus Amerika da Europa e werzhont ar pezh a zegasont.

Sklavouriezh ha morianeta

An doare kenwerzh tric'hornel-se a zegas kalz da Stadoù Europa dreist-holl rak ne brenont ket kalz, ne zispignont ket kalz : pep riez a gemer pezh a fell dezhi en he zrevadennoù da gas da drevadennoù all a zo dezhi ivez (sl. ouzh diell 4 : holl vegoù an tric'horn zo gall). Evit kement-se e oa a-bouez da Stadoù Europa kaout trevadennoù war an tri c'hevandir, Azia, Afrika, Amerika.

Met tud all o deus tennet gounid eus ar c'henwerzh-se, ha war ar c'hevandirioù all ivez : ar baramantourion (saverion listri kenwerzh, gw. Sant-Malo, An Oriant, Naoned), ha pobloù ha rouanez zo en Afrika o doa graet o arbennigiezh kas fred - da lavarout eo gwerzhañ sklavourion, da varc'hadourion Europa en eskemm da armoù, gwiadoù, kinkailhez, alkohol... Skoazell o doa ivez gant Europiz da greñvaat o galloud war bobloù all Afrika.

Lankad 3 : stuz ar sklavourion : koad ebena

A-raok mont da glask sklavourion en Afrika o doa rediet an drevadennoù an Indianed da labourat er mengleuzioù hag er plantadegi. Ar pal zo gounit ar muiañ gwellañ arc'hant. Ezhomm o deus eus kalz a dud labour ha tenn eo al labourioù. Mervel a ra buan an Indianed en abeg d'al labour tenn pe d'ar c'hleñvedoù deuet gant Europiz ha dianav dezho.

Da eil ez eas an drevadennoù da glask Europiz paour-razh : ret e oa dezho labourat tenn e-pad 3 bloaz er plantadegi hag er mengleuzioù ha prometet e oa dezho e c'hallfent kaout ur vuhez nevez ha gwelloc'h en Amerika. Met ken tenn e oa al labourioù ken na varvent alies a-raok dibenn an tri bloaz. Tamm ha tamm e voe gouezet an traoù-se war gevandir Europa ha nebeutoc'h-nebeutañ a dud a felle dezho sinañ hevelep kevratoù labour. E 1720 ne felle da zen ebet mont ken.

Kerkent hag e 1502 e kloae Spagniz an dud labour a vanke dezho gant Afrikiz deuet eus plantadegi Afrika pe eus marc'hadou sklavourion dalc'het gant Arabiz. Met lodenn an dud du e-mesk al labourerion a gresk muioc'h-mui. E dibenn ar 17^{vet} e oa niverusoc'h ar sklavourion afrikat eget an drevadennoù wenn. Savet e voe neuze al lezennoù kentañ war stuz ar sklavourion. Displegañ mat d'ar skolidi ne oa ket graet al lezennoù kentañ-se evit difenn pe dieubiñ ar sklavourion met evit o derc'hel gwelloc'h dindan wask ha kontrollañ meskaj ar gouennoù. An dezveg lezennoù kentañ holl a voe "Dezveg du" Colbert, maodiern Louis 14, e 1685 (sl. dielloù).

Un nebeut roadennoù

Listri morianeta e vez graet eus ar bigi a zezouge sklavourion. Graet e oant evit dezougen marc'hadourezh koulz ha bagadoù sklavourion. O tont eus Europa e touarent en aodoù Afrika. Eno ez eskemmet marc'hourezhioù gant sklavourion kreñv ha yac'h. Etre 300 ha 600 den a c'halled lakaat e bourzh : merket e oant gant an houarn ruz ha taolet en ereoù. War an deiz e veze an holl war ar pont, dindan an noz e veze holl en etrepont, berniet war ar plañchod (jedet ez eus bet e oa 1,5 m³ da bep hini), hep gwele, hep privezioù ha hep gallout fiñval. Treuzadenn ar Meurvor Altantel a c'halle padout etre 3 hag 8 sizhun. Kalz a dud a varve, etre 10% ha 20% eus ar sklavourion. Kerkent ha lakaet e bourzh al listri e veze dispartiet ar familhoù. War ar bigi e vez rannet patred ha merc'hed hag erruet en Amerika e c'helle izili ur familh bezañ gwerzhet da vistri disheñvel.

Etre ar 16^{vet} kd hag an 19^{vet} kd e padas an dezougen sklavourion betek Amerika. Komz a reer eus 12 milion a dud bet gwerzhet gant rouanez Afrika ha marc'hadourion Arabia da Europiz. E-pad an 18^{vet} kantved hepken ez eus bet jedet e oa bet kaset 7,5 milion a Afrikiz da Amerika. Ar broioù o deus prenet ar muiañ a sklavourion zo Portugal, Breizh-Veur, Bro-C'hall, an Izelvroioù, ar Stadoù-Unanet (Spagn, kalz a drevadennoù dezhi en Amerika, ne embrege ket ar morianeta hec'h-unan met prenañ a rae sklavourion digant ar riezoù all)...

Mammennoù :

<http://nahlaciss.chez.com/esclavage.html>

<http://www.paixetdeveloppement.com/une.php?num=88>

https://fr.wikidia.org/wiki/Code_noir

Sklavouriezh ha morianeta

Lankad 4 : Naoned hag ar sklavouriezh

En 18^{vet} kantved e oa teir riez europat e penn ar morianeta : Breizh-Veur, Portugal ha Bro-C'hall. Spagn ne voriantae ket met prenañ a rae sklavourion digant ar riezoù all.

Naoned a oa porzh morianetaer kentañ Bro-C'hall gant 42% eus an treizhadennoù, da lavarout eo war-dro 1700. War e lerc'h e oa La Rochelle, Bordeaux, Le Havre. Hervez a jeder bremañ, ez eus bet 495 000 Afrikad dezouget e listri morianetaer Naoned en 18^{vet} kantved ha 102 000 en 19^{vet} kantved. Etre 1501 ha 1867 e oa bet graet 13 % eus ar morianeta en Europa e Naoned.

Lankad 5 : Diwezh ar sklavouriezh e Bro-C'hall

8a : Freuzañ ar sklavouriezh zo difenn, terriñ ar sklavouriezh. Denmark eo ar gentañ bro o freuzañ ar sklavouriezh en Europa, e 1792. Er bloaz-se ez eus ul lezenn a-enep d'ar sklavouriezh e Bro-C'hall ivez met ne vo ket doujet outi ; e 1838 e sav Breizh-Veur a-enep d'ar sklavouriezh war he douaroù, ha sevel a ra he lestraz a-enep d'ar sklavouriezh ha d'ar morianeta graet gant ar broioù all war vor ; Victor Schoelcher, issekretour Stad e maodierniezh ar Mor hag an trevadennoù en 2^e Republik (1848-1852), a embann e 1848 evit ar gouarnamant deved freuzidigezh ar sklavouriezh e Bro-C'hall. Sinet e voe gant holl izili ar gouarnamant. 250 000 sklavour a oa da vout dieubet e trevadennoù Bro C'hall.

8b : D'ar sul 18 mae 1879, prezegenn gant Victor Hugo, pedet gant Victor Schoelcher, en ur banvez da lidañ deiz-ha-bloaz deved freuzidigezh ar sklavouriezh.

8c : Abaoe deroù ar bloavezhioù 1880 e klask ar Stad c'hall trevadeniñ douaroù nevez. Tunizia e 1880, Annam e 1883 ha Tonkin e 1885 (e Vietnam bremañ) a zeu da vout broioù « gwarezet » gant Bro-C'hall. Er parlamant d'an 28 gouere 1885, e ra Jules Ferry, (*Ferry le Tonkinois* a veze graet anezhañ d'ar c'houlz-se), bet maer Pariz, bet ret dezhañ reiñ e zilez evel Maodiern kentañ, ur brezegenn evit kendrec'hiñ ar gannaded ha lakaat mouezhiañ ul lezenn evit lakaat moneiz da gellidañ un argadeg war-du Madagaskar d'ober eus an enezenn-se ur « vro gwarezet » gant Bro-C'hall ivez. A-enep da Ferry ha d'an drevadennoù e oa, lakaomp, unan a glevo ar skolidi e anv diwezhatoc'h (ma n'eo ket graet) : George Clémenceau.